

... אחרי התשובה הטבעית באה האמונית. היא החיה בעולם ממקור המסורת והדת. שהיא עוסקת הרבה בתשובה. התורה מבטיחה לשבי פשע סליחה. חטאות היחיד והצבור נמחים ע"י תשובה. הנביאים מלאים הם דברים נשגבים ע"י התשובה. בכלל כל ערך התוכחה התורית בנוי הוא על התשובה האמונית. במעמקיה ישנם פרטים לאין חקר. אשר אך כלליהם היסודיים דורשים הרחבת דבורים וכאורים רבים.

התשובה השכלית היא אותה שכבר רכשה לה את הטבעית והאמונית. שכבר באה למדרגה העליונה. אשר לא רק צער גופני או נפשי ורוחני. ולא רק השפעת המסורת והקבלה. אם מפחד עונש או רשע כל דבר חק ומשפט הבא מהן אל פנים הנפש. גורמים הם את התשובה. כ"אם הכרה ברורה. הבאה מהשקפת העולם והחיים השלמה. אשר עלתה למעלתה אחרי אשר התפקיד הטבעי והאמוני כבר רשמו בה יפה את רשומיה. תשובה זו. הכלולה מהקודמות. היא מלאה כבר אור אין קץ. היא באה להפך את החטאים כולם לזכיות. מכל השגיאות היא מוציאה למודים נשגבים. ומכל ההשפלות עליות נהדרות. זאת היא התשובה שעניי כל אליה נשואות. שהיא מוכרחת לבא ושסופה לבא.

(אולי רמזה א')

... אמנם תוכן הדבר מה שהשמות האלה מצד עצמם הם גלויים לכל מצד הטבע הוא. שכל עניי חובת הלב וטהרתה בזיוכ הנפשות וכל פרטי המדות נמצאים באדם בטבע. שהם כלי-מעשהו לכל עניי החיים. כמו עניי היראה. האהבה. החמדה. הדבקות וכיו"ב. שהם נמצאים בנפש האדם ואינו צריך לחדשם מצד עצמם. רק צריך להעלותם שיהיו הולכים אל הדרך הטוב. והוא שיהיו כולם פונים אל השם ית' שהוא תכלית כל חקוה. וכל החכמה כזה היא רק להבין איך יהיו כל עניי המדות נוטים אל השי"ת ושם כבודו. א"כ אין השמות בעצמם עניי החכמה הדרושה לעבודה. ומ"מ אינם דבר זולתה. ולדבר גדול שם הבורא ית' אלו הכוחות קבועות בנו. שאחרי שההישרה האמתית לעבוד את ד' תמיד אינה ראוי שתסור מן האדם כמעט רגע. וכל הדבדבבין שאינו מוטבע באדם הוא נוח לאבדו וקשה לשמרו ככל רגע. ע"כ שם השי"ת בחסדו כל אלו הדברים קבועים בטבענו. וכאשר ישכיל השכל להעלותם. אז אם אך ילך בחוקי תורת ד' ית' ישארו קבועים בלבבו תמיד ממש. כמו שהם קבועים בטבע קודם שבאו לכלל דעת. וממילא יצא לנו מקום לימוד. עד היכן החיוב מגיע לשקוד על ידיעת השי"ת בהנהגתו השלמה בטובו וחסדו המופלא. שהרי כל חפצינו שאלו המדות. שהן קבועות בטבענו. הן בעצמן. כאשר יתברר לנו שהעיקר שראוי להשתמש בהן הוא לעבודת ד' ית'. יהיו קבועות בזה. והאת היא מעלת הדבקות שהמדות דבקות בנפש תמיד. וכיון שיתעלו אחרי הדעת לקרבה אל ד' יהי תמיד עמו ית') א"כ הרי א"אפשר שיקבעו אלה המדות על המצב שאינו טבען הראשון באמצעים שלא היו מספיקים אף לטבען הראשון. ביאור הדברים: הרינו רואים שהמדות הטבעיות באדם אינן נקבעות כ"א כפי הדעת. ולפי ידיעתו בין שיהי אמתית או כוזבת ידבקו מדותיו. והקטן הבלתי-מכיר כלל שום ענין אין לו מדות כלל. וכשיגדל ויכיר שהמאכל הוא טוב יאהבו ומי שיקח ממנו והוא צריך לו יכעס עליו. וכל מה שתתפשט הדעת יותר כן יתפשטו המדות. ע"כ כשאנו באים לקובען כולן ביראת השי"ת ואהבתו צריך עכ"פ שתתפשט הדעת בדרכיו הישרים והכרות. שעל פיהן יתכוונו המדות. ומה שיחסר מהדעת כפלי-כפלים בערכו יחסר מהמדות. כיון שהוא שורש להן ונושאן.

פרק עשירי

א' א' יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בהכמתה כדי שאקבל כל הברכות והתועות שאנצל מן הקללה הכתובה בתורה או כדי שלא אכרת טחי העולם הבא. אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה. שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים. ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמתכבין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה: ב' העובד מאהבה עוסק בתורה ובכסות ודיוקן בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש המצוה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף המצוה לבא בגללה. ומעלה זו היא מעלה נדונה מאד ואין כל חכם וזכה לה. והוא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והוא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך. ובזמן שיארוך אדם את ה' אהבה וראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה: ג' וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאריך את ה' אהבה נדולה יתירה עוה מאד עד שתרצה נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שונה בה תמיד כאלו חולי האהבה שאין דעתו פניה מאהבת אותה אשה והוא שונה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא איכל ושתה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אהבתו שונים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבת אני. וכל שיר השירים כשל הוא לענין זה: ד' אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' כל מה שאדם עושה לא העשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים במצותיו חפץ סאי ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבני תלמידים ומשכילים ביוחד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כחומר עבדו מאהבה: ה' כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת ארון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה. ואשר חכמים לעולם יעסיק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך כשם-לסדרין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין טלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר. עד שתרבה דעתן ויתחבטו חכמה יתירה מנלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד שישניעו וידעו ויעבדוהו מאהבה: ו' דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבנו של אדם עד שישינה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה. כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך. אינו אהב הקב"ה אלא בדת שידעו. ועל פי הדעה תהיה האהבה אם ממש מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם ליתר עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבנות המדיניות לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה:

השגת הראב"י
ידבר יהוש וברוך וכו'. ח"א זכ כמנין (א) יאמר
(א) זכ דבר כיון. והוא שחכמים חוטו כפי ענינים (א) כיון
שיר כמו מנין נדון. וענין חלל כמנון חכמה בענין שאל חכמים חוטו כפי:

(למשל רמזה א')